

కరుణామయి కమలాదేవి

భారతదేశ స్వాతంత్ర్యసమరంలో మహిళామణుల పాత్ర అత్యంత ఆసక్తికరమైనది. అనిబిసెంటు, సరోజినీనాయుడు, విజయలక్ష్మిపండిట్, కమలాదేవి ఛటోపాధ్యాయ, దుర్గాబాయిదేశముఖ్, అరుణా ఆసఫ్ అలీ గారలు మనకు బాగా తెలిసినవారు. వివిధ రాష్ట్రాలలో సహాయనిరాకరణ ఉద్యమం (1920), శాసనోల్లంఘన మహోద్యమం (1930-32), క్విట్ ఇండియా (1942), విప్లవోద్యమం ఆ తర్వాత జరిగిన అంతిమ తిరుగుబాటు ఉద్యమాలలో మహిళలు నిర్వహించిన వీరోచిత పాత్ర స్వాతంత్ర్య చరిత్రలో సువర్ణాక్షరాలతో లిఖించబడియున్నది. చైతన్య యాత్రలు, జైత్రయాత్రలు, ప్రదర్శనలు, సమరశీల ఉద్యమాలు చివరకు సాయుధపోరాటాలలో కూడా పురుషులకు తీసిపోకుండా వీరనారీమణులు జాతీయ ఉద్యమాలన్నిటిపై స్త్రీ శక్తి యొక్క చెరగని ముద్ర వేశారు. ఆంధ్రదేశ వీరమహిళా సమరయోధుల శ్రేణిలో అగ్రభాగాన్ని అలంకరించిన ఆరుట్ల కమలాదేవి జీవితం ఆదర్శప్రాయం, భావితరాలకు మార్గదర్శకం.

కమలాదేవి అదృష్టవంతురాలు. సహాయనిరాకరణ ఉద్యమ ఆరంభకాలం (1920)లో జన్మించారు. శాసనోల్లంఘన ఉద్యమకాలంలో 1930-32 స్వాతంత్ర్య సమరయోధుడుగా రంగ ప్రవేశం చేస్తున్న సమరశీల యువకులు శ్రీ ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డిని వివాహం చేసుకున్నారు. బాల్యవివాహమే అయినా బహుప్రయోజనకరంగా పరిణమించింది. పెళ్ళిలోనే అంత వరకు రుక్మిణిగా పిలవబడే తన వధువుకు దేశభక్త కమలాదేవి (ఛటోపాధ్యాయ) పేరు పెట్టుకున్నారు. తన భార్య విద్యావంతురాలు కావాలని, ప్రత్యేకంగా కృషిచేసారు రామచంద్రారెడ్డి గారు. ఆంధ్రపితామహులు మాడపాటి హన్మంతరావు పంతులుగారి సహాయం, రాజాబహదుర్ వెంకట రామారెడ్డి గారి ప్రత్యక్ష తోడ్పాటుతో హైద్రాబాద్ నగరం నడిబొడ్డులో ఆంధ్రబాలికల పాఠశాల, వసతి గృహాల స్థాపన చేయగలిగారు. అందులో ప్రథమ విద్యార్థినిగా శ్రీమతి ఆరుట్ల కమలాదేవి గారు చేరడం, ఉన్నత విద్యనభ్యసించడం ఆమె జీవితానికే వన్నె తెచ్చింది. విద్యాభ్యాసంలోనే కాదు సంస్కరణ కార్యక్రమాలన్నిటిలో తనతోపాటు తన భార్యమణిని ప్రోత్సహించి, నడిపించిన ఘనత విప్లవవీరుడు ఆరుట్ల రామచంద్రారెడ్డి (ఎ.ఆర్) గారికి దక్కింది. ప్రతి ప్రఖ్యాత పురుషుని వెనక ఒక స్త్రీ పాత్ర ఉంటుందనే నానుడికి ఇదొక మినహాయింపని నా అభిప్రాయం. కమలాదేవి వీరనారీమణిగా

రూపొందడం వెనక దీక్షాదక్షతలు మూర్తిభవించిన ఎ.ఆర్. అదృశ్య హస్తం వుండింది. పురుష పక్షపాతంతో అన్న మాటకాదిది. ఒక పురుషార్థి సంఘసంస్కర్త, తన కుటుంబం నుండే సంస్కరణల జ్యోతిని వెలిగించిన సత్యాన్ని గుర్తించడానికి మాత్రమే. ఒక రోజు ఆరుట్ల భార్యా భర్తలు, నేను పాత ఎం.ఎల్.ఎ. క్వార్టరులోని మా ఇంట్లో కూర్చోని శాసనసభా కార్యక్రమాలగురించి చర్చిస్తున్నాం. అది రెండవ శాసనసభ కాలం 1960 కాబోలు. సరదాగా మాట్లాడుకుంటూ వారిద్దరిలో ఎవరు ఎవరికి ప్రోత్సాహకులు అనే మీమాంస జరిగింది. నేనన్నట్టు తన ప్రధాన పాత్ర తనకు గర్వకారణమనే విధంగా ఎ.ఆర్. నొక్కివక్కాణించారు. స్త్రీ శక్తి సహకారంలేనిదే పురుషార్థం నిష్ప్రయోజనమని కమలాదేవి గట్టిగా నవ్వింది మీరుభయంలూ ధన్యులు మాకందరికి ఆదర్శదంపతులంటూ మా శ్రీమతి లలిత తేనీటి కప్పులందిస్తూ చర్చలను సమాప్తం చేసింది.

దేశ సాతంత్ర్యోద్యమంలో సంస్థాన ప్రజలపోరాటాలు, ముఖ్యంగా హైదరాబాద్ సంస్థానంలో జరిగిన నైజాం వ్యతిరేక ఉద్యమం అత్యధిక కష్టనష్టాలు త్యాగాలతో నిండియుండింది. రాజకీయ కార్యకర్తలనుభవించిన ఘోరనిర్బంధాలటుంచి, సామాన్య గ్రామీణ స్త్రీ పురుషులు అనుభవించిన హింసలు, చిత్రహింసలు వర్ణనాతీతం. దళితులు, బలహీనవర్గాలు, ప్రత్యేకించి మహిళలు గురిచేయబడిన పైశాచిక దమనకాండ నాగరికతకే మాయనిమచ్చగా చరిత్రలో మిగిలిపోతుంది. మానవహక్కులు కావాలని అడిగిన పాపానికి స్త్రీలు తిట్లు, దెబ్బలకు గురిచేయబడడమే కాక వివస్థలు చేయబడ్డారు. మానభంగాలు, నగ్నప్రదర్శనలు, శిరోముండనలులాంటి రాక్షస చర్యలకు బలిచేయబడ్డారు. నైజాం ముష్కరులు, రజాకార్లతో పాటు గ్రామీణ భూస్వాములు, వారి గూండా తండాలతో ఇటువంటి నీచానికి తలబడ్డారు. రాజకీయ స్వాతంత్ర్యం, ఆర్థిక అవకాశాల మాట దేవుడెరుగు, కనీస పౌరసత్వాలు కరువై మనిషిగా బ్రతకడం అసంభవమైన అంధకారంలో ఆంధ్ర మహాసభ, కమ్యూనిస్టు పార్టీ కార్యకర్తలుకొందరు అత్యంత ధైర్యసాహసాలతో, తెగింపుతో, మానవ హక్కుల పరిరక్షణకై ఉపక్రమించారు. దేశ వ్యాపితంగా స్వాతంత్ర్యోద్యమ ఉధృతం, విస్తృతం అవుతున్న నాల్గవ దశాబ్దం. అందులో రెండవ ప్రపంచ యుద్ధంలో ఫాసిజం, నాజీయజం సంపూర్ణంగా మట్టికరిచిపోయి సామ్రాజ్యవాద శక్తులు రాజకీయంగా బలహీనపడిన సందర్భం. ప్రపంచ మానవాళి సాధించిన ఈ మహత్తర విజయం స్వతంత్రం, మానవహక్కులకై పోరాడే ప్రజా ఉద్యమాలకు ప్రబల ఇంధనంగా ఉపకరించింది. వారి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ఇనుమడింపజేసింది. ఈ నేపథ్యంలో 1945-46 నుండి హైదరాబాద్ సంస్థాన ప్రజల విమోచనోద్యమం ద్విగుణీకృత ఉత్సాహం, ఉద్వేగంతో ముందుకు సాగింది. దేశభక్త సమరశీల యువతీ యువకులలో వినూత్న ఉత్సాహం వెల్లివిరిసింది.

విద్య ముగించుకొని, ఆంధ్రమహాసభ, కమ్యూనిస్టు పార్టీలలో శిక్షణ, సాయుధ

పోరాట శిక్షణ కూడా పొంది 1944లో విప్లవ కుమార్ అను పుత్ర రత్నాన్ని కన్న కమలాదేవి దంపతులు అంతిమ స్వాతంత్ర్యపోరాటంలోకి దూకారు. నైజాం నిరంకుశ పరిపాలనతో పాటు, భూస్వామ్యవ్యవస్థ కూడా కూకటివ్రేళ్లతో పీకిపారేసే తెలంగాణా రైతాంగ తిరుగుబాటు, సాయుధ పోరాటరంగప్రవేశం చేశారు. తమతోపాటు వందలాది యువతీయువలకులను ఈ సాయుధ తిరుగుబాటులోకి ఆకర్షించారు. మార్గదర్శకులయ్యారు. సాయుధ భార్యాభర్తలు, అరణ్యవాసం, అజ్ఞాతవాసంలోనుంటూ అటు శత్రు వర్గాలగుండెల్లో రైళ్లు పరిగెత్తిస్తూ ఇటు తోటి సమరయోధులకు స్ఫూర్తి ప్రదాతలుగా వెలుగొందారు.

నల్లగొండ జిల్లాలో ఆరంభమైన ప్రతిఘటనోద్యమం అనతికాలంలోనే తెలంగాణా జిల్లాలంతటికి వ్యాపించింది. వేలాది యువతీయువకుల్ని రణరంగంలోకి ఆకర్షించింది. లాఠీ సంఘం ప్రారంభమై తుపాకి, తూటాల సంఘంగా, ఆధునిక మరఫిరంగుల గెరిల్లా దళాలుగా విస్తరించింది. అటు నైజాం సైన్యం, రజకార్లు తమ ఓటమితథ్యమనే పిరికి తనంతో మతిభ్రమించి గ్రామాలపై విరుచుకుపడ్డారు. గృహ దహనాలు, చిత్రహింసలు, హత్యలు, లూటీలకు తెగించారు. ఈ సంకులసమరంలో వేలమంది ఆత్మబలిదానం చేయగా అనేక వేల మంది జైళ్ళపాలయ్యారు. వందలాది స్త్రీ పురుషులు గ్రామాలల్లో నిర్బంధకాండకు గురి అవుతూ అష్ట కష్టాలనుభవించారు. ఈ తరుణంలో భారత ప్రభుత్వం ఆలస్యంగానైనా, అత్యంత బలోపేతంగా సంస్థానం నలువైపులనుండి పోలీసు చర్య జరిపింది. అయిదురోజుల అనతికాలంలోనే 17 సెప్టెంబరు 1948 నాడు నైజాం లొంగిపోకతప్పలేదు. 15 ఆగష్టు 1947 నాడు దేశం స్వాతంత్ర్యాన్ని సాధిస్తే నైజాం తన సంస్థానాన్ని స్వతంత్రభారతంలో భాగం కాజాలదని స్వతంత్ర హైదరాబాద్గానే పిలుస్తామని ప్రకటించాడు. దీనితో సంస్థాన ప్రజల సాధారణ, ఆర్థిక, రాజకీయ ఉద్యమం అసాధారణ, అత్యవసర విశాల రాజకీయ ఉద్యమంగా మారింది. దాని ఫలితంగా జరిగిన పోలీసు చర్య రాజకీయంగా నైజాం ప్రభుత్వానికి చావుదెబ్బగా పరిణమించింది. సంస్థాన ప్రజా బాహుళ్యం తాము సాధించిన గొప్ప విజయంగా భావించింది.

ఫిబ్రవరి 1948లో కలకత్తాలో జరిగిన భారత కమ్యూనిస్టు పార్టీ రెండవ మహాసభ అసలు 1947లో దేశం సాధించిన స్వతంత్రాన్నే గుర్తించలేదు. ఇది భారత బడా బూర్జువా భూస్వామ్యవర్గం బ్రిటీష్ సామ్రాజ్యవాదంతో చేసుకున్న దుష్ట దుర్మార్గపు ఒడంబడికగా విశ్లేషించింది. పార్టీ శ్రేణులు దీన్ని బూటకపు స్వతంత్రంగా గుర్తించి దేశవ్యాప్తంగా, అనేక తెలంగాణ పోరాటాలను ఆరంభించాలని పిలుపునిచ్చింది. ప్రజాసామాన్యం విప్లవ తిరుగుబాటుకు సిద్ధంగా నున్నారని పార్టీ పిలుపు నివ్వడమే తరువాయి అని ఉద్ఘోషించింది.

ఈ నేపథ్యంలో తెలంగాణలో కొనసాగుతున్న సాయుధ పోరాటం ఆపే సమస్య ఉదయించలేదు. ఎలా విస్తృతం చేయడమనే ఆలోచనలే చోటుచేసుకున్నాయి. ప్రజల నాడిని గమనిస్తూ, పోరాటానికి రాజకీయ ఆదరణ కరువవుతున్న పరిస్థితులను గుర్తించి వాదించే నాయకులు, కార్యకర్తలు విప్లవ విద్రోహులుగా ముద్రలువేయబడినారు. ఈ అంతరంగిక పోరాటం అనేక నష్టకష్టాల తర్వాత 1951 చివరి నాటికి ఒక కొలిక్కి వచ్చింది. సాయుధ పోరాటం మాత్రం లాంఛనంగా ఉపసంహరించడం జరిగింది. అయినా సైద్ధాంతిక విభేదాలు ఇంకా బలమై చివరకు 1964లో పార్టీ రెండుగా చీలిపోవడం, ఆ తర్వాత మరిన్ని చీలికలు సంభవించడం ఇటీవలి చరిత్ర.

భువనగిరి ప్రాంతంలో చల్లారి కొండలమీద అజ్ఞాత వాసంలోనున్న ఆరుట్ల దంపతులు తమ దళాన్ని రక్షించుకోవడానికి యూనియన్ సైన్యంతో, ఆధునిక ఆయుధాలతో హోరాహోరీగా పోరాడి తమ దళాన్ని రక్షించుకున్నారు. సురక్షితంగా బయటపడ్డారు. అనారోగ్యంగా నున్న కమలాదేవిని వారి తల్లిగారింట్లో దింపడానికి ప్రయాణిస్తున్న ఈ దంపతులను పోలీసులు ఆలేరు వద్ద అరెస్టు చేశారు. ఏ.ఆర్. గారిని ఖమ్మం క్యాంపుకు పంపగా కమలాదేవి గారిని వరంగల్ జైలుకు పంపించారు. వరంగల్, ఔరంగాబాద్, సికింద్రాబాద్ జైల్లల్లో సుమారు మూడు సంవత్సరాలున్న కమలాదేవి 1951లో విడుదలయ్యారు.

1952లో జరిగిన ప్రథమ సాధారణ ఎన్నికల్లో ఆలేరు నియోజకవర్గం నుండి కమలాదేవి గారు వీరవనితగా అత్యధిక మెజారిటీ ఓట్లతో గెలుపొందారు. అదే నియోజకవర్గం నుండి వరుసగా మూడు పర్యాయాలు గెలుపొందడం ఆనాటి పార్టీకి ప్రత్యేకంగా ఆమెకు ప్రజాబాహుళ్యంలో గల అభిమానానికి ప్రబల నిదర్శనం. ఆరుట్ల దంపతులు, ఆరుట్ల లక్ష్మీనరసింహారెడ్డిగారు వారి సహచరులతో సహా పోలీసు చర్య తర్వాత సాయుధ పోరాటాన్ని విరమించకపోవడం గొప్ప పొరపాటని వాదించేవారిలో ప్రముఖులు.

కమలాదేవి గారి శాసనసభా జీవితంలో సహచరుడిగా ఆమెను నేను బాగా అర్థం చేసుకోగలిగినాను. కౌలు రైతులు, వ్యవసాయ కార్మికులపై జరిగే దౌర్జన్యాలను, పోలీసులు అనుసరించే భూస్వామ్య పక్షపాతాన్ని శాసనసభలో ఏకరువుపెడుతూ ఎండగట్టడంలో ఆమెగారు అనుసరించే మార్గం, ఉపయోగించే భాష ఆకర్షణీయం. ప్రజల కష్టాలను వర్ణిస్తూ పదిమందిని ఆకట్టుకోవడం ఆమె ఉగ్గుతో నేర్చిన విద్య. మహిళలపై, దళితులపై జరిగిన అత్యాచారాల ప్రశ్నలు వచ్చినప్పుడు ప్రభుత్వంపై విరుచుకుపడే విధానం, క్షమించ నిరాకరించే పట్టుదల ఆమె స్వంతం. ఇతరత్రా అత్యంత సౌమ్యంగా సహృదయంగా నుండే కమలాదేవి గారు శాసనసభలో ఇంత కఠినంగా వ్యవహరిస్తారెందుకని చీఫ్ విప్ గానున్న నన్ను మంత్రులు ప్రశ్నించేవారు.

అదే కమ్యూనిస్టుల నైజం, వర్గ పక్షపాతం, విద్యుత్తధర్మ నిర్వహణ అని సమాధానం చెప్పేవాడిని. మూడవ సారి ఎన్నిక తర్వాత, పార్టీ చీలిక ఫలితంగా 1965-67వరకు సిపిఐ ప్రతిపక్షనాయకురాలుగా తమ పాత్ర పోషించారు. 1967 ఎన్నికల తర్వాత ఆమెగారి నుండి శాసనసభపార్టీ నాయకత్వం బాధ్యతలు స్వీకరించే అదృష్టం నాకు కలిగింది.

తర్వాత 32 సం॥ల సుదీర్ఘకాల రాజకీయ సహచరత్వంలో కమలాదేవి గారితో మాట్లాడిన ప్రతి సందర్భంలో ఆమెగారికి నాపై నున్న సోదర భావం రాజకీయ పరిణామాలు, పరివర్తనలపై నాతో భావాలను పంచుకోవాలనే తపన, ప్రయత్నం నన్నెంతో ముగ్ధునిచేసేది. వినమ్రతతో నా అభిప్రాయాలను బలంగా తెలియజేసేవాడిని. ఒకనాడు ఎ.ఆర్ బ్రతికి ఉండగానే మేము ముగ్గురం మార్క్సిజం, లెనినిజం, మావోయిజం, కమ్యూనిస్టు పార్టీల విధానాలపై లోతైన చర్చలు జరిపాం. చివరకు ఎ.ఆర్. గారు మన పార్టీ ముసలిపార్టీ అయిపోయింది. ఇక దీనికి భవిష్యత్తులేదని నిస్పృహతో అన్నారు. దేశానికి, దేశ ప్రజల రాజకీయ పార్టీకి ముసలితనముంటుందా? తప్పులుంటే మనం సరిచేసికోవాలి తప్పు కాలక్రమేణ పార్టీ అనుభవం యోగ్యతలు మెరుగుపడాలని కమలాదేవి విశ్లేషించారు. గురువుకే పాఠం నేర్పడం బాగుందని బహు ఆనందించాను.

కమలాదేవిది సహృదయం. సత్యాన్వేషిహృదయం. కష్టజీవులకడగండ్లు చూస్తూ వర్ణిస్తూ కన్నీరు పెట్టే కరుణామయ హృదయం. కష్టాలను తొలగించడమే కాదు వారికి ఆ కష్టాలనుండి శాశ్వత విముక్తిని సాధించే వజ్ర సంకల్పం ఆమెది. ఆమె ధన్యజీవి, తెలుగు మహిళలకు వెలుగు బాట చూపి నిష్క్రమించిన పుణ్యజీవి. వారి దివ్య స్మృతికి సోదరుని జోహార్లు.

